

IFAU – INSTITUTET FÖR
ARBETSMARKNADSPOLITISK
UTVÄRDERING

Omvårdnadsprogrammet: genomströmning, etableringsgrad och utbildningens relevans

Petra Ahnlund
Stina Johansson

RAPPORT 2011:19

Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) är ett forskningsinstitut under Arbetsmarknadsdepartementet med säte i Uppsala. IFAU ska främja, stödja och genomföra vetenskapliga utvärderingar. Uppdraget omfattar: effekter av arbetsmarknadspolitik, arbetsmarknadens funktionssätt, arbetsmarknadseffekter av åtgärder inom utbildningsväsendet och arbetsmarknadseffekter av socialförsäkringen. IFAU ska även sprida sina resultat så att de blir tillgängliga för olika intressenter i Sverige och utomlands.

IFAU delar även ut forskningsbidrag till projekt som rör forskning inom dess verksamhetsområden. Forskningsbidragen delas ut en gång per år och sista dag för ansökan är den 1 oktober. Eftersom forskarna vid IFAU till övervägande del är nationalekonomer, ser vi gärna att forskare från andra discipliner ansöker om forskningsbidrag.

IFAU leds av en generaldirektör. Vid institutet finns ett vetenskapligt råd bestående av en ordförande, institutets chef och fem andra ledamöter. Det vetenskapliga rådet har bl.a. som uppgift att lämna förslag till beslut vid beviljandet av forskningsbidrag. Till institutet är även en referensgrupp knuten där arbetsgivar- och arbetstagersidan samt berörda departement och myndigheter finns representerade.

Rapporterna finns även i tryckt format. Du kan beställa de tryckta rapporterna via telefon eller mejl. Se nedanstående kontaktinformation.

Postadress: Box 513, 751 20 Uppsala
Besöksadress: Kyrkogårdsgatan 6, Uppsala
Telefon: 018-471 70 70
Fax: 018-471 70 71
ifau@ifau.uu.se
www.ifau.se

IFAU har som policy att en uppsats, innan den publiceras i rapportserien, ska seminariebehandlas vid IFAU och minst ett annat akademiskt forum samt granskas av en extern och en intern disputerad forskare. Uppsatsen behöver dock inte ha genomgått sedvanlig granskning inför publicering i vetenskaplig tidskrift. Syftet med rapportserien är att ge den ekonomiska politiken och den ekonomisk-politiska diskussionen ett kunskapsunderlag.

Omvårdnadsprogrammet: genomströmning, etableringsgrad och utbildningens relevans*

Petra Ahnlund* och Stina Johansson*

2011-10-25

Sammanfattning

I den offentliga omsorgen om äldre och personer med funktionshinder arbetar i dag personal som tillsammans utgör det största yrkesområdet i Sverige. I rapporten studeras hur intentionerna med att höja utbildningsnivån för äldreomsorgens personal genom att formalisera all kompetens kring en utbildning lyckats. Till grund för analysen ligger enkätdata samt statistik från SCB.

Undersökningen visar att gymnasieskolans omvårdnadsprogram inte som enda aktör kan utbilda personal i en omfattning som motsvarar de framtida rekryteringsbehoven. Detta trots att omvårdnadsprogrammet har en god genomströmning och trots att en stor andel av eleverna arbetar inom avsedda målgruppsområden efter avslutade studier. Av de som avgick från omvårdnadsprogrammet 2000 och som finns i arbete 2008, arbetade 78 procent i ett målgruppsområde, de flesta som vård- och omsorgspersonal följt av sjuksköterskor. De som genomgått omvårdnadsprogrammet uppfattar att utbildningen förberett dem för yrkeslivet på ett bra sätt. Detta gäller oavsett om man efter programmet arbetade inom vård och omsorg eller inte. Däremot råder det en stor variation bland de som arbetade inom vård- och omsorgsfältet vad gäller om kunskapen tas tillvara på den nuvarande arbetsplatsen.

* Författarna vill tacka för synpunkter och konstruktiva förslag på förändringar på rapportmanuset från Karina Nygren, Oskar Nordström Skans, Anders Stenberg, Olof Åslund samt seminariedeltagare på IFAU.

* petra.ahnlund@socw.umu.se

* stina.johansson@socw.umu.se

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	3
2	Bakgrund	5
2.1	Motsägelsefulla strategier för kompetensförsörjning i omsorgen	5
2.2	En historisk tillbakablick	8
2.3	Hemmafrun byts mot invandrarkvinnan?	10
2.4	Sammanfattning.....	11
3	Metod.....	12
3.1	Statistik	12
3.2	Enkätstudien	13
4	Resultat	14
4.1	Bakgrundsdata gymnasieskolan	14
4.2	Studieresultat	16
4.3	Efter skolan – Vad gör eleverna efter utbildningen?	18
4.4	Uppfattning om utbildningens relevans.....	25
5	Sammanfattning och slutsatser	28
6	Diskussion	30
6.1	Har intentionerna med omvårdnadsprogrammet lyckats?	30
6.2	Ungdomslinjen och smältdegeln – två strategier för omsorgsfältet	31
	Referenser	33

1 Inledning

Utbildningen till undersköterska har varit föremål för ett flertal reformer under 1900-talet. En tankegång som funnits har grundat sig i behovet att rekrytera fler personer till vård- och omsorgsarbete. En kortare utbildning med målsättning att avlasta sjuksköterskan i hennes arbete har setts som en lösning (Qvarsell 1991). Under en period från 1930-talet och framåt stod utbildning högt i kurs och det betonades särskilt att det skulle finnas en balans mellan en medicinsk och en social inriktning i yrkeskunskapen för den yrkesgrupp som då kallades hemvårdarinnor (Evertsson 2002).

När det gäller den socialt inriktade omsorgen övergavs under mitten av 1900-talet några av ambitionerna om yrkesutbildning för personalen till förmån för att ta till vara den husmorskompetens som fanns hos de kvinnor som själva oavlönat tagit hand om barn och gamla i sin egen familj. Denna typ av rekrytering har självklart upphört genom att husmödrarna inte längre finns som rekryteringsbas. Kvarstår gör traditionen att ta till vara den personliga erfarenheten, liksom traditionen i omsorgssektorn att ta till vara reservarbetskraft som funnits och finns i olika delar av befolkningen. Kvarstår gör också det stora behovet av arbetskraft i den sociala omsorgen vilket har varit en drivkraft att från centralt myndighetshåll via utbildning styra in personer i utbildning för dessa arbetsuppgifter.

Det är omvårdnadsprogrammet som utgör den formella kompetensen för anställning inom vård- och omsorgsarbete (Socialstyrelsen 2004). De flesta kommuner har idag krav på formell kompetens för att erhålla tillsvidareanställning inom vård- och omsorgsarbete (Törnquist 2010). Tidigare forskning visar dock att kraven från myndighetsnivå vad gäller formell utbildning inte alltid passar in i kraven från lokal nivå och att formell utbildning kontra personlig lämplighet ibland ställs mot varandra (Ahnlund 2008b, Ahnlund och Johansson 2006, Törnquist 2004).

Syftet med studien är att undersöka och analysera hur intentionerna med att höja utbildningsnivån och formalisera all kompetens kring gymnasieskolans omvårdnadsutbildning inom omsorgsverksamheterna har lyckats.

Detta undersöks genom att studera följande:

- Hur många som påbörjat utbildningen fullföljer den?
- Hur många som fullföljt utbildningen arbetar som undersköterskor el.dyl., hur många arbetar inom äldreomsorgen?

- Hur uppfattar de som fullföljt utbildningen relevansen av den utbildning de fått?
- Finns skillnader mot bakgrund av kön och etnisk bakgrund?

Den demografiska utvecklingen med allt fler äldre och en hög medelålder bland personalen, gör att vård- och omsorgssektorn är i behov av omfattande personalrekryteringar. Återkommande uppföljningar visar att omvårdnadsprogrammets elever är de som till störst del arbetar inom målgruppsområdet tre år efter avslutade studier (SCB 2011a, 2008; Skolverket 2002). Det finns dock en oro, på både nationell och lokal nivå, att det är för få personer som söker sig till utbildningen och att det av dessa är för få personer som efter avslutade studier vill arbeta inom äldreomsorgen. Denna oro bottnar delvis i ett kvantitativt problem, att det är stora rekryteringsbehov att vänta inom bland annat äldreomsorgen, och delvis i kvalitetsproblem som då är kopplade till personalens kompetens (Ahnlund 2010, Törnquist 2010, Ahnlund 2008a). Skolverkets och SCB:s uppföljningar är relevanta men väldigt övergripande och det saknas mer detaljerade studier kring var de som avslutat sina studier senare i livet arbetar, något som denna kvantitativa studie avser att belysa.

Att intresset för utbildning och kompetensfrågor inom den sociala omsorgen är omfattande är förståeligt i och med att den offentliga omsorgen om personer med funktionshinder och äldre är det största yrkesområdet i Sverige idag. För anställda mellan 16–64 år var 2009 yrkesgrupperna *Undersköterskor, sjukvårdsbiträden m.fl.* och *Vårdbiträden, personliga assistenter m.fl.* de två största yrkesgrupperna (SCB 2011b). 148 000 personer arbetade inom yrkesgruppen Vårdbiträden, personliga assistenter m.fl. och 163 200 inom gruppen Undersköterskor, sjukvårdsbiträde, dvs. totalt 311 200 personer. Vård och omsorgsarbete är således ett yrkesområde som är i ständigt behov av personalrekrytering.

Återigen är gymnasieskolans program i förändring (SOU 2008:27).¹ Vi ser denna undersökning som en bas för jämförelser inför kommande utvärderingar av gymnasieutbildningen.

Denna rapport kommer fortsättningsvis att disponeras på följande sätt. Studien går först igenom teorier inom området och presenterar begrepp som

¹ Den nya gymnasieskolan påbörjas höstterminen 2011 och får en tydligare karaktär av antingen högskoleförberedande program eller yrkesprogram med syftet att utbildningsutbudet ska kvalitetssäkras, vara överblickbart samt likvärdigt. Den nya gymnasieskolan innehåller 18 program (12 yrkesprogram och sex högskoleförberedande program) med 60 inriktningar vilket är att jämföra med nuvarande 17 respektive 35.

utbildning och kompetens i relation till köns- och etnicitetstillhörighet. Vidare diskuterar vi hur dessa begrepp styr metodval och datainsamling. Därefter redogör vi för vilka metoder vi använt, för att sedan redovisa våra resultat följt av en slutdiskussion.

2 Bakgrund

2.1 Motsägelsefulla strategier för kompetensförsörjning i omsorgen

Enligt Socialstyrelsen (2002) är kompetensförsörjning den viktigaste frågan för att säkra god kvalitet i omsorgen om äldre. Lägsta nivå på den formella utbildningen definieras som vård- och omsorgsutbildning motsvarande gymnasiekompetens (Socialstyrelsen 2001). *Bemötandeutredningen* (SOU 1997:170) anser det inte tillräckligt med ovanstående kompetenskrav. Personalen behöver åtminstone grundutbildning enligt gymnasieskolans omvårdnadsprogram samt fördjupningskurser och specialisering inom relevanta områden (SOU 1997:51). Det innebär att all personal bör ha minst undersköterskekompetens. Det är en rekommendation som Socialstyrelsen fortfarande står fast vid. I utredningen *"Investera nu!"* påtalas att all omvårdnadspersonal bör ha kunskaper inom pedagogik, medicin samt det sociala fältet som grund för sin yrkeskompetens och att dessa kompetenser bör utvecklas genom gymnasieskolans omvårdnadsprogram (Socialstyrelsen 2004). Satsningar har även genomförts på arbetsplatser med redan anställd personal som saknar den formella utbildningen, bl.a. *Kompetensstegen*, som syftar till att stödja kommunernas kvalitets- och kompetensarbete för vård och omsorgspersonal inom äldreomsorgen (S 2004:10).

På kommunal nivå, där man ska rekrytera personal till fungerande verksamheter för arbete i direkt kontakt med äldre och funktionshindrade, har vi funnit att man delvis har andra utgångspunkter i sin bedömning av kompetenskrav och utbildningsbehov. Chefer på lokal nivå ger uttryck för en ambivalens inför vad de anser vara den bästa kompetensen (Ahnlund 2008a, Johansson 2003). Dels pekar de på ett sug efter kompetensutveckling hos personalen, dels att det är viktigare med praktisk erfarenhet än med formell utbildning. Det är tydligt att personlig kompetens, att vara empatisk, lyssna in och känna av stämningen, i mångt och mycket väger tyngre än formell utbildning när de ska rekrytera personal. Även en stor del av personalen menar

att det inte lönar sig att utbilda sig till undersköterska då vårdbiträden och undersköterskor gör samma arbetsuppgifter. Men det finns också personal inom äldreomsorgen som framhäver nyttan av att ha examen från omvårdnadsprogrammet. De menar att äldreomsorgens brukare är i behov av att personalen har bred kompetens och förespråkar både konkreta vårdspecifika kunskaper men också vad som kallas personliga egenskaper (Ahnlund & Johansson 2006, Törnquist 2004).

2.1.1 Kärnan i yrkeskunskapen

Mycket av det som utförs av omsorgspersonal är sådant som de flesta av oss gör i vardagen; städa, laga mat, duscha, alltså sådant som vi alla har erfarenhet av. Det blir därför komplicerat att fastställa vilken yrkesutbildning som skulle krävas för att kunna utföra arbetet. Flera avhandlingar fokuserar på frågor kring utbildning och kompetens hos äldreomsorgens personal (Ahnlund 2008a, Törnquist 2004, Astvik 2003). Emilsson (2004) har lett och utvärderat handledning med dessa personalgrupper och med inriktning på relationer, interaktioner och ledning. Ahnlund & Johansson (2008) redovisar flera interventionsförsök för att höja personalens kompetens. Många vårdbiträden och undersköterskor hävdar också att erfarenheten är kärnan i deras yrkeskunskap, och att den är tillräcklig för att de ska kunna utöva sitt yrke (jmf Wreder 2005, Wahlgren 1996, Davies 1995). Vetenskapliga studier visar inget självklart samband mellan formell kompetens och vårdkvalitet (Hasson 2006).

2.1.2 Utbildningens roll i omsorgsarbetet

Landstinget har utbildat undersköterskor sedan 1946 och 1965 fastställdes en kursplan för utbildning av undersköterskor till ålderdomshem i kommunal regi (Olsson & Zetterström 2009). 1971 startade vårdlinjen som yrkeslinje i den integrerade gymnasieskolan och med landstinget som huvudman. Det andra studieåret var förberedande för undersköterskefunktioner, och 20 veckors praktik ingick. Sex månader efter examen kunde eleven anställas som undersköterska, och genomgången vårdlinje gav behörighet till högskolestudier (ibid.). Arbetsmarknadsstyrelsen startade 1976 en s.k. bristyrkesutbildning om 40 veckor, vilken fanns kvar till 1991.

År 1982 startade gymnasieskolans tvååriga sociala servicelinje. 1988/89 startade en försöksverksamhet med treåriga yrkesinriktade gymnasielinjer, varav omvårdnadslinjen var en. 1991 startade omvårdnadsprogrammet. Programmet ger grundläggande behörighet för högskolan och är den utbildning som formellt krävs för att få anställning inom äldreomsorgen.

Av ett flertal rapporter framgår att ungdomsprogrammen inte har lyckats göra sig speciellt attraktiva. I en tidig undersökning från Socialstyrelsen gjord på 1980-talet fann forskarna att genomströmningen på sociala servicelinjen, som då var målet att alla vårdbiträden skulle ha gått, var låg. Utbildningsplatser utnyttjades inte, avhoppet från utbildningen var många och personer tog anställning inom andra yrkesområden. Efter tre år var endast 22 procent av dem som antagits till utbildningen kvar i yrket (Socialstyrelsen 1988). I en nyligen utkommen rapport från fackförbundet Kommunal (2011) ställs frågan om varför omvårdnadsprogrammet blivit mindre attraktivt? Utbildning jämförs då över tid och det konstateras att utbildningen tappat två tredjedelar av antalet sökande mellan läsåren 1991/1992 till 1994/1995, från ca 15 000 sökande till ca 4 500 sökande. En del av förklaringarna tros vara den ekonomiska krisen på 1990-talet som påverkade yrkesgrupperna vårdbiträden och undersköterskor hårt och gjorde att många förlorade arbetet inom kommun och landsting (Eliason 2011). Arbetsförhållandena inom vård och omsorg, och särskilt inom äldreomsorgen med stor andel deltidsarbetet och fysiskt och psykiskt tungt arbete, anses ha påverkat synen på arbetet inom fältet på ett negativt sätt (Trydegård 2005). Socialstyrelsen (2006:10) kopplar det lägre söktrycket till att urvalsgruppen dvs. personerna som söker sig till utbildningen förändrats, från att *”det tidigare varit välmotiverade och högpresterande elever som kommit in i konkurrens ser vi nu alltmer skoltrötta och svagpresterande elever.”*

Men har omvårdnadsprogrammet verkligen blivit mindre attraktivt de senaste åren? Vi menar att man även måste sätta in dessa förändringar i perspektiv vad gäller hur utbildningssystemet förändrats, inte enbart se till antal personer som söker en viss utbildning. Ett svar på frågan hur det kommer sig att omvårdnadsprogrammet inte längre lockar till sig 15 000 sökande per läsår kan vara att det innan gymnasiereformen 1991 var möjligt att efter avslutade studier på vårdgymnasiet tillgodoräkna sig ett år på sjuksköterskeutbildningen på högskolenivå vilket höjde programmets status.

Av de som rekryterades till äldre- och handikappomsorgen 2003 hade hälften en formell yrkesutbildning, varav 25 procent kom från vuxenutbildningen, 18 procent från gymnasieskolans omvårdnadsprogram och åtta procent från en annan utbildning. Av de som inte hade formell utbildning kom 37 procent från annan gymnasieutbildning och 12 procent hade förgymnasial utbildning (Socialstyrelsen 2006). Det är med andra ord en stor variation i omsorgspersonalens utbildningsbakgrund. En stor del av personalen som arbetar i äldreomsorgen kommer inte från gymnasieskolans omvårdnads-

program. De flesta kommuner ställer dock krav på att omsorgspersonalen ska ha formell utbildning för att få en tillsvidareanställning (Törnquist 2010).

2.2 En historisk tillbakablick

Vi återgår till den diskussion från 1930-talet vi redan berört, då heltidsanställda och välutbildade hemvårdarinnor anställdes i kommunerna (Evertsson 2002). Parallellt med hemvårdarinnornas hemhjälpssyftsamhet, och med andra förtecken vad gällde utbildningskraven, hade hjälp till gamla börjat organiseras i kommunal regi i enlighet med en proposition från 1948. Till skillnad från hemvårdarinnornas anställningsvillkor skulle, enligt förslaget, villkoren för dem som arbetade i den kommunala hemtjänsten inte vara konkurrenskraftiga jämfört med institutionsvården eller övrig arbetsmarknad. Hemmafruarna hade upptäckts som arbetskraftsresurs. De ansågs vara väl kvalificerade för arbetet, samtidigt som de var billig arbetskraft. Framför allt var det landsbygdens kvinnor som kunde komma ifråga. Lönen sattes så lågt att ingen skulle kunna välja yrket som enda försörjningskälla. Det var medelålders hemmafruar "som kunna gå ifrån några timmar och som nöja sig med en relativt blygsam ersättning..." man ville ha till arbetet, vilket betonades av Hjalmar Mehr i Stockholms stadsfullmäktige. Inte heller ställdes det krav på utbildning för arbetet med de äldre, vilket var en självklarhet för den som skulle arbeta med barn (Eliasson & Szebehely, 1991).

Det var den verksamhet som växte fram genom spontana kommunala initiativ och som delvis byggde på ideellt arbete som kom att överleva och utvecklas till en modern yrkesverksamhet med utbildningskrav och heltidstjänster. Kostnadseffektiviteten och flexibiliteten var hög i en organisation med många hemsamariter med egen förvärvad relevant kompetens och låg lön. Den överskred vida vad samhället kunde få ut av ett fåtal, heltidsarbetande, specialutbildade och bättre avlönade hemvårdarinnor. Det går att argumentera för att dessa ideal fortfarande ligger kvar i organiseringen av hemtjänsten. Även på högre nivåer i organisationen finns motsättningar i synen på var kompetensen hämtar näring ifrån, från egna erfarenheter eller från formell utbildning.

Den sociala forskningen har delvis understött denna tanke om erfarenhetens betydelse för god omsorg. Kari Wørness (1995) förhåller sig skeptisk till utbildning av vårdpersonal. Hon menar att en förlängd teoretisk utbildning fjärrmar de yrkesverksamma från det kliniska/praktiska arbetet och i stället för in dem på administration och forskning. Kvinnor har inte heller agerat för

professionalisering utan snarare involverat brukarna i processen och på så sätt ökat deras möjligheter att styra sina liv snarare än att öka sin egen status (Dominelli 2009). Inte heller är utbildning en säker utväg för att skapa en stabil arbetskraft i den hembaserade omsorgen. Både i Norge och i Sverige har det varit svårt att behålla utbildad arbetskraft (Wærness 1995). I Sverige har det gällt exempelvis gymnasieskolans servicelinje, där avhoppet började redan under utbildningen. Vid en räkning som Socialstyrelsen gjorde på 1980-talet fanns efter tre år endast 22 procent av dem som antagits till denna utbildning kvar i vården (Johansson 1992).

Wærness menar också att det ligger en fara i att ett yrke utvecklar sig på manssamhällets premisser, att tonvikten läggs på formell utbildning, baserad på vetenskap och teorier. Det innebär ett underkännande av kunskap som erövrats genom erfarenhet och leder till ett fjärmande från kärnan i omsorgen till förmån för byråkrati och monopol (Wærness 1984). Här är det dock oklart vilka anställda Wærness menar, om det är de som arbetar direkt i vården eller om det är de som arbetar med ledningsfrågorna.

En som med samma argument försvarat praxiskunskapen genom att kritisera den kunskap som byggts upp i en framväxande omvårdnadsforskning är Kari Martinsen (1990). Hon vänder sig direkt till norska sjuksköterskeförbundet och anklagar dess företrädare för att sätta yrkets intressen framför patientens välfärd. Kunskap ska enligt Martinsen genereras också från praxis. Hon vänder sig också mot den samhälleliga värdering, som säger att teoretisk kunskap ska värderas högre än praktisk kunskap. I stället vill hon vända på lönesättningen så att de som arbetar närmast patientens kroppar också är de som får högst lön. Den reflekterande praktikern är målet. Martinsen pläderar för ett upphöjande av den tysta kunskapen, den som visar sig i en handlingsberedskap, som leder till tydligt, sakligt och inlevelserikt agerande i rätt ögonblick. Att sätta klientens intresse eller karriären främst är alltså en av de frågor som diskuterats.

Det motsatta argumentet är att de yrkesverksamma behöver den teoretiska utvecklingen: för att överleva som profession eller yrke, för att kunna skapa en livslång karriär, för att kunna argumentera och konkurrera med andra yrkesgrupper och för att förstärka kvaliteten i det praktiska arbetet (Freidson 1994). Det gäller att göra kunskapsbasen tydlig, att marknadsföra den på det som Abbott (1988) kallar den mediala arenan d.v.s. till allmänheten. Freidson menar i mer allmänna ordalag ett stabilt yrke, vars kunskapsbas är allmänt känd och accepterad.

2.3 Hemmafrun byts mot invandrarkvinnan?

Idag möter vi ett samhälle och en omsorgssektor som är mycket mer mångfacetterad än den var bara för några decennier sedan. Äldreomsorgen har bland sina anställda den högsta andelen av kommunanställda som är födda utomlands – mer än 15 procent (Torres, 2010a:10). Efterfrågan på omsorgsarbetare från andra länder har att göra med förändringarna i utbud och efterfrågan av omsorgstjänster i landet. Många invandrarkvinnor har också visat sig villiga att acceptera arbetsvillkor som inte svenskfödda omsorgsarbetare skulle acceptera (Nergaard, 2002). För att möta dessa samhällseliga förändringar har det på senare år tillkommit nya mål vad gäller jämställdhet och mångfald. Jämställdhet definierat som att få in flera män i omsorgsarbetet, det senare som att få en större kulturell mångfald bland dem som arbetar i omsorgen, något som påverkar innehåll och utformning av utbildningen.

Hemmafrun som bred rekryteringsbas försvann någon gång på 1970-talet och med dem den oegennyttiga och empatiska omsorgsarbetaren. Som tidigare antytts finns det, i kraft av arbetets allmänmänskliga karaktär, en tendens till att fånga upp olika slags reserver i arbetskraftens breda lager. Det finns en ny grupp ”idealarbetare”, kanske nutidens hemmafruar, den invandrade kvinnliga arbetskraften (se t.ex. Torres 2010a).

Enligt färsk statistik från SCB tillhör gruppen ”vårdbiträden, personliga assistenter m.fl.” den grupp som har det största antalet födda utanför EU och Norden, 23 800 år 2009 (SCB 2011b). 20 500 nya personer rekryterades till vård och omsorgsarbete i kommunerna år 2008 och enligt SKL (2009) var ungefär 20 procent av dem födda utomlands. Det är en fördubbling av antalet utlandsfödda sett till en tioårsperiod. Intressant är att det är framförallt personer födda utanför Norden och EU som ökar i antal. Av arbetskraften inom kommunernas vård- och omsorgsarbete uppgår 2008 dessa personer till 15 procent, vilket är en markant ökning jämfört med 1998 då de utgjorde fem procent av arbetskraften inom fältet (ibid.).

Sandra Torres (2010b) målar upp bilden av hur invandrade tilldelas egenskaper som också har konsekvenser för hur arbetet utförs. Torres beskriver vilka föreställningar om invandrare som finns inom den svenska äldrevården och omsorgen, och hur dessa påverkar hur sjukhemspersonal relaterar till varandra. En sådan är föreställningen att personer från andra länder har speciella omsorgsfärdigheter som infödda svenskar saknar. De skulle genom sina kulturella erfarenheter vara bättre skickade än svenskar att ge omsorg. Det gäller såväl i förhållande till sina anhöriga som i deras förhållande till personer

som får formell omsorg. Det låter som att invandrades kunskap och attityder har en hög legitimitet i den svenska omsorgspraktiken, och den kunskap de tillskrivs rimmar också med vad enhetschefeter efterfrågar (Ahnlund 2010, 2008a, Törnqvist 2010).

Att vara högt värderad innebär inte alltid att man blir belönad i paritet med den uppskattning som uttrycks verbalt. Invandrarna i Torres material blev lätt utnyttjade i verksamheterna genom att medarbetarna ofta skickade iväg dem för att utföra akuta uppgifter under personalens fikaraster. Föreställningarna om dem fick alltså konsekvenser för arbetsfördelningen. Likaså fick föreställningar konsekvenser om invandrare tog egna initiativ med utgångspunkt i problemfyllda situationer då extra kompetens behövdes. Personer med invandrarbakgrund som agerar enligt svenska förebilder riskerar att bli betraktade som att de egentligen vill uppnå något annat, t.ex. att bli chefens favorit. Personer med invandrarbakgrund kan alltså värderas både som en tillgång men också som normbrytare (Torres 2010b).

Att fler män ska rekryteras till omsorgsarbete har blivit en viktig fråga. Detta har inte varit någon het fråga i forskningen, även om det konstateras att kvinnor och män möts av olika förväntningar (Andersson 2007, Johansson 2002, Bergh 1995) och att manliga omsorgsarbetare i lägre utsträckning än kvinnor gör tunga omsorgsinsatser samt att de i lägre utsträckning stannar kvar i omsorgsarbetet.

En uppgift som manar till eftertanke är att 28 procent av vårdbiträdena är 55 år eller äldre (SKL 2009). Ny statistik från SCB (2011b) visar att män anställda på bemanningsföretag som vårdbiträden, personliga assistenter el. dyl. hade en högre medianålder än män på motsvarande poster hos offentliga arbetsgivare. För kvinnor var tendensen den motsatta, att bemanningsföretagens anställda var personer i lägre ålder än på offentliga arbetsplatser (ibid.).

2.4 Sammanfattning

Utbildning har, som ovan antytts, varit en fråga som delvis varit kontroversiell i diskussionen om den sociala omsorgen. Delvis har frågorna mycket krasst uttryckt kommit att handla om tillgång och efterfrågan. Å ena sidan har det handlat om utbildningen i förhållande till kvaliteten i omsorgen där några uppfattat utbildning som kvalitetshöjande, andra har sett utbildningen som något onödigt då arbetsuppgifternas svårighetsgrad inte står i samklang med den kompetens man anser sig ha från omvårdnadsprogrammet. En tolkning av detta är att satsningen på att omsorgspersonal ska ha utbildning från omvård-

nadsprogrammet inte har lett till en balans mellan olika aktörers önskemål. De kompetenskrav som förordas från centralt håll saknar delvis täckning för hur aktörer på det lokala utförarplanet ser på vad som är relevant kompetens. Undersköterskans kompetens upplevs inte komma till användning inom äldreomsorgen. Arbetet handlar också om andra saker än att utföra medicinskt relaterade sysslor.

Vi har berört husmorskompetensen som en grund för rekrytering till omsorgsarbetet och konstaterat att arbetsuppgifterna ofta är av ett sådant slag att familjeliv och yrkeskarriär överlappar varandra. Vi har också konstaterat att målen om jämställdhet och mångfald i arbetslivet kan komma att ställa andra krav på kompetens.

3 Metod

I detta avsnitt beskrivs de metodologiska överväganden som gjorts inom ramen för projektet. Två olika datamaterial utgör grunden för analyserna:

1. Statistik, varav
 - a) publicerad statistik från Skolverket
 - b) inköpt statistik från SCB
2. Enkätstudie med elever avgångna från gymnasieskolans omvårdnadsprogram.

Vi har för avsikt att presentera data utifrån kön och svensk respektive utländsk bakgrund för samtliga frågor så långt det är möjligt.

3.1 Statistik

3.1.1 Publicerad statistik

Den första frågeställningen handlar om genomströmningen på omvårdnadsprogrammet. Vi har bearbetat statistik tillgänglig från Skolverkets hemsida (www.skolverket.se/statistik/gymnasieskolan) som bland annat innehåller uppgifter om könstillhörighet och svensk eller utländsk bakgrund, samt statistik sammanställd i olika rapporter (t.ex. SCB 2011a och 2008, Skolverket 2002).

Det underlag vi utgått från är: antal och andel elever i gymnasieskolan och på omvårdnadsprogrammet, på program och anknytning till program; studieresultat och övergång till högskolan. Genomströmningen på omvårdnadsprogrammet jämförs med motsvarande resultat för hela gymnasieskolan.

Jämförelsen tar hänsyn till elevernas könstillhörighet och svensk respektive utländsk bakgrund.

3.1.2 Inköpt statistik

Med utgångspunkt i den andra frågeställningen avser vi att studera hur många av de som fullföljt utbildningen som också arbetar inom målgruppsområdet vård- och omsorg som undersköterska eller inom ett annat yrke. Fokus läggs på hur många som arbetar inom äldreomsorgen.

Populationen är avgångna från gymnasieskolans omvårdnadsprogram 1999–2004 och data har hämtats från Skolverkets elevregister. Den totala populationen är ungefär 15 000 individer. Uppgifterna har hämtats från följande register: Yrkesregistret, Registret över totalbefolkningen, Skolverkets elevregister, avgångna gymnasieskolaln samt Universitets- och högskoleregistret.

3.2 Enkätstudien

3.2.1 Validitet och reliabilitet

Populationen utgörs av personer som avgått från gymnasieskolans omvårdnadsprogram 1999 och 2004, totalt 4 428 personer. Urvalet består av 2 120 personer. 1 213 personer svarade på enkäten vilket gav en svarsfrekvens på 57 procent. Stratifiering (totalt 16 strata – år, kön, utbildning, svensk respektive utländsk bakgrund) gjordes för att få tillräckligt många personer i de olika grupperna. Från urvalsramen drogs ett stratifierat obundet slumpmässigt urval vilket innebär att alla individer inom respektive stratum har haft samma sannolikhet att komma med i urvalet. Enkätutskicket påbörjades vecka 43 år 2009. Sista påminnelsen skickades ut vecka 2 år 2010.

Enkäten består av 19 numrerade frågor, utarbetade av projektdeltagarna i samråd med en kontaktperson på SCB. Totalt innehåller enkäten 36 frågor och behandlar områden som t.ex. nuvarande sysselsättning, sektor, befattning, kompetensutveckling samt attityder till gymnasietiden. Förutom frågeblankettens variabler har även följande bakgrundsvariabler hämtats från Skolverkets register baserade på avgångsår, kön, ålder, svensk/utländsk bakgrund, utbildningsbakgrund, första registrering (läsåår), studieinriktning (grupperad), ämnesområde (grupperad), examensår samt examensområde (grupperad).²

² Ytterligare detaljer (inklusive en bortfallsanalys) finns i den tekniska rapporten från SCB. Denna skickas av författarna på begäran.

4 Resultat

4.1 Bakgrundsdata gymnasieskolan

I följande avsnitt presenteras och diskuteras offentlig statistik angående antal och andel elever i gymnasieskolan och på omvårdnadsprogrammet, och rörande studieresultat och övergång till högskolan. Huvudsyftet är att visa på genomströmningen av elever på omvårdnadsprogrammet men också att ge en beskrivning av omvårdnadsprogrammet i relation till hela gymnasieskolan, utifrån elevernas könstillhörighet respektive deras svenska eller utländska bakgrund.

Gymnasieskolan består av 17 inriktningar, vilka alla är treåriga. Dessa inriktningar kan läsas på olika nationella program eller anknytning till program dvs. Nationellt program, Specialutformat program (SM), Individuella program (IV) och Fristående skola. De specialutformade programmen är kombinationer av olika nationella program och de individuella programmen är till för elever som inte är behöriga till studier på ett nationellt program. Eleven ska då förberedas för att i ett senare skede kunna förflyttas till ett nationellt program.

4.1.1 Antal och andel elever i gymnasieskolan och på omvårdnadsprogrammet

I gymnasieskolan fanns läsåret 2009/2010 357616 elever inskrivna på olika program eller i anknytning till program.³ 174311 av dem var kvinnor och 203982 var män. 14714 elever läste årskurs 2009/10 på omvårdnadsprogrammet. I tabell 4.1 visas hur stor andel av eleverna i gymnasieskolan som går omvårdnadsprogrammet.

³ Totalt i gymnasieskolan fanns det aktuella läsåret 394 771 elever. 37 155 av dessa elever gick inte på ett program eller anknytning till program och det finns inte i statistiken närmare beskrivningar om vilka inriktningar de läser. Därför baseras beräkningarna i detta avsnitt på 357 616 elever.

Tabell 4.1 Elever på omvårdnadsprogrammet fördelat på könstillhörighet och svensk respektive utländsk bakgrund av samtliga elever på gymnasieskolan. Procent

	Kvinnor svensk bakgrund	Kvinnor utländsk bakgrund	Män svensk bakgrund	Män utländsk bakgrund	Totalt
2009/10	6,2	9,5	1,6	2,4	4,1
2008/09	6,0	9,3	1,3	2	3,9
2007/08	5,8	9,5	1,2	2	3,8
2006/07	5,7	9,3	1,0	1,8	3,6

Av alla som studerade på gymnasieskolan läsåret 2009/10 valde 6,2 (9,5) procent av kvinnorna med svensk (utländsk) bakgrund omvårdnadsprogrammet. Motsvarande siffror för män var 1,6 respektive 2,4 procent.

En liten ökning av andelen elever som valt omvårdnadsprogrammet kan skönjas de senaste fyra åren. Av alla elever på gymnasieskolan läsåret 2009/10 var det 4,1 procent som studerade på omvårdnadsprogrammet, i alla tre årskurserna. Fyra år tidigare var det 3,6 procent. *Andelen* elever mäter i någon mån hur attraktiv utbildningen är men från ett personalförsörjningsperspektiv är det framför allt *antalet* elever som är viktigt. Dock har antalet som sökt sig till omvårdnadsprogrammet minskat över tid. Skolverket (2002) rapporterade att 1994 sökte 4500 elever till omvårdnadsprogrammet. 2001 var antalet sökande nere i 2900 elever, en minskning med 35 procent. Sedan dess kan vi se att andelen och antalet elever som sökt till omvårdnadsprogrammet ökat, läsåret 2009/10 hade 3 404 elever påbörjat sina studier på programmet. Vi kan dock förvänta oss en minskning igen av elevunderlaget för gymnasieskolan inom den närmsta framtiden då antalet personer i gymnasieålder minskar med ca 100 000 personer fram till 2015 (SCB 2009).

Jämfört med hela gymnasieskolan är kvinnorna överrepresenterade på omvårdnadsprogrammet. Till exempel var 42 procent av alla som läste på ett nationellt program kvinnor med svensk bakgrund 2009/10, på omvårdnadsprogrammet var 70 procent kvinnor med svensk bakgrund. Kvinnor med utländsk bakgrund utgjorde sju procent av eleverna på ett nationellt program, på omvårdnadsprogrammet utgjorde den gruppen 15 procent. Det är alltså större andel kvinnor som väljer omvårdnadsprogrammet jämfört med andelen kvinnor i gymnasieskolan i allmänhet medan siffrorna för männen visar på motsvarande tendens. Både män med svensk och män med utländsk bakgrund var färre på omvårdnadsprogrammet i proportion till andelen män på gymnasiet

i sin helhet; 12 procent respektive 45 procent för män med svensk bakgrund och 3 procent respektive 7 procent för män med utländsk bakgrund.

De fristående skolorna har varit framgångsrika vad gäller att attrahera elever till omvårdnadsprogrammet de senaste åren. 2006/07 var det 12 procent elever på omvårdnadsprogrammet som gick på en fristående skola och 2009/10 var andelen uppe i 24 procent.

4.1.2 Andel elever på program eller anknytning på program samt inriktning

Av samtliga elever på gymnasieskolan årskurs 2009/10 valde flest elever att studera på samhällsvetenskapliga, naturvetenskapliga, och elprogrammen. Naturbruks-, industri- samt energiprogrammen var de program som den minsta andelen elever valt att studera. Omvårdnadsprogrammet placerade sig först på plats nummer tio. Två av programmen, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga, slukade tillsammans 38,4 procent av eleverna. På de övriga 15 inriktningarna var eleverna relativt jämnt fördelade.

Vid en uppdelning på kön framträder ett annat mönster. Män hade valt omvårdnadsprogrammet i mycket låg grad, endast livsmedelsprogrammet och hantverksprogrammet attraherade färre män 2009/10. Män väljer främst samhällsvetenskapliga, naturvetenskapliga och elprogrammet. Samma läsår var omvårdnadsprogrammet på femte plats i kvinnornas prioritetsordning om man utgår från deras val. Endast samhällsvetenskapliga, naturvetenskapliga, estetiska samt handels- och administrationsprogrammet valdes i högre utsträckning. Kvinnorna valde i lägst utsträckning energi- och industriprogrammet.

Andelen elever som är antagna på sitt förstahandsval utgör ett tecken på hur attraktiv en utbildning är. Genomsnittet på gymnasieskolans alla riktningar var 76 procent, och även omvårdnadsprogrammet låg på 76 procent. Mäns och kvinnors olika intressen för omvårdnadsprogrammet visade sig också vid ansökningstillfället, vilket stärker det mönster vi tidigare påvisat. Högst andel antagna på sitt förstahandsval på omvårdnadsprogrammet, 78 procent, var kvinnor med svensk bakgrund och lägst andel antagna var män med utländsk bakgrund, 63 procent.

4.2 Studieresultat

Elevers studieresultat kan mätas på olika sätt och med olika precision. Ett mått är genomströmningen av elever på respektive program eller anknytning till program. Ett annat mått är hur många av eleverna med slutbetyg från gymnasieskolan som också har grundläggande behörighet för högskolestudier.

4.2.1 Genomströmning av elever

Totalt var det 3 425 elever på omvårdnadsprogrammet som slutförde gymnasieskolan läsåret 2009/10, av dem avgick 2 506 elever från det nationella programmet, 210 elever från specialutformat program, två elever från det individuella programmet och 707 elever från fristående skola. 82 procent kvinnor och 18 procent män avgick från omvårdnadsprogrammet det aktuella läsåret.

För de som påbörjade studier 2004 fullföljde 67 procent utbildningen på omvårdnadsprogrammet i någon av de fyra inriktningarna på utsatt tid. Motsvarande procentsats för gymnasieskolan totalt var 68 procent. Efter fyra år var det 72 procent som fullföljt omvårdnadsprogrammet och efter fem år 73 procent. Det är några procentenheter lägre än genomsnittet på gymnasieskolans samtliga program.

4.2.2 Grundläggande behörighet

89 procent av samtliga som gått ut gymnasieskolan hade läsåret 2007/08 grundläggande behörighet för studier på universitet och högskola; 92 procent av kvinnorna och 86 procent av männen. Av de med svensk bakgrund var 92 procent av kvinnorna behöriga och 87 procent av männen. Det ska jämföras med 86 procent av kvinnorna och 78 procent av männen med utländsk bakgrund.

Av eleverna som gått ut omvårdnadsprogrammet på det nationella programmet var det 88 procent av kvinnorna som erhållit behörighet för universitets- och högskolestudier och 82 procent av männen. Detta är några procent färre i relation till riksgenomsnittet. Grundläggande behörighet för studier på högskolan uppnåddes i högre utsträckning av kvinnor än av män, samt också i högre utsträckning av utlandsfödda än svenskfödda.

Av de elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 2005/06 var det 41 procent som senast vårterminen 2009 påbörjat en högskoleutbildning, se tabell 4.2.

Tabell 4.2 Övergång till högskolan inom tre år efter avslutade studier läsåret 2006/07, könstillhörighet, svensk respektive utländsk bakgrund. Procent och antal

	Kvinnor svensk bakgrund	Kvinnor utländsk bakgrund	Män svensk bakgrund	Män utländsk bakgrund	Totalt
Omvårdnadsprogrammet n=2 754	30	38	23	31	31
Totalt gymnasiet n=34 808	47	58	35	46	42

Elever från omvårdnadsprogrammet gick i lägre grad vidare till högskolan, 31 procent i jämfört med genomsnittet 42 procent för gymnasieskolans program. Det var främst kvinnor med utländsk bakgrund som gick vidare till högskolan. Omvårdnadsprogrammets elever går dock vidare i högre utsträckning än de övriga praktiska utbildningarna. Det är enbart de fyra högskoleförberedande programmen: naturvetenskap, samhällsvetenskap, teknik och estetiska programmet samt det yrkesförberedande medieprogrammet som har högre andel elever som går vidare till högskolan.⁴

4.3 Efter skolan – Vad gör eleverna efter utbildningen?

Etableringsgraden⁵ för elever som avgått från gymnasieskolan redovisas av SCB med jämna mellanrum. I detta avsnitt använder vi denna statistik för att belysa hur många som efter avslutad utbildning på omvårdnadsprogrammet arbetar inom målgruppsområdet, studerar vidare på högskolan och hur många som efter avslutad utbildning på samtliga inriktningar inom gymnasieskolan arbetar inom omvårdnadsprogrammets målgruppsområden.

Av de elever som avgick från omvårdnadsprogrammet läsåret 2004/05 hade 43 procent av kvinnorna och 54 procent av männen etablerat sig på arbetsmarknaden efter tre år. Om man även räknar med dem som har en osäker eller svag ställning på arbetsmarknaden var 72 procent av kvinnorna och 79

⁴ För indelning i högskoleförberedande och yrkesförberedande program, se Skolverket (2009)

⁵ Etableringsgraden definieras dels utifrån årsarbetsinkomst och dels utifrån huruvida personen är sysselsatt enligt sysselsättningsregistrets definition och eventuell arbetslöshet. Etablerad på arbetsmarknaden definieras som en arbetsinkomst på minst 158 400 kr/år. Osäker ställning på arbetsmarknaden definieras som en arbetsinkomst på minst 134 000 kr/år och som mest 158 400 kr/år. Svag ställning på arbetsmarknaden innebär en årsarbetsinkomst upp till 134 000 kr/år. Definitionen på etableringsgrad beskrivs utförligt i SCB (2011a) sid. 42.

procent av männen etablerade tre år efter avslutade gymnasiestudier det aktuella läsåret (SCB 2011a). Det största yrkesområdet⁶ för dessa personer var vård- och omsorg, 85 procent av kvinnorna och 56 procent av männen arbetade inom det yrkesområdet. En enkätstudie från 2002 visade att i jämförelse med samtliga gymnasieprogram hade omvårdnadsprogrammet högst andel kvinnor som arbetade inom utbildningens målgruppsområde, tre år efter avslutade studier. 60 procent av kvinnorna som avgått från gymnasieutbildningens omvårdnadsprogram ansåg sig tre år efter sin utbildning arbeta inom ett målgruppsområde (Skolverket 2002).

Av de som avgick från omvårdnadsprogrammet 2004/05 definierades 21 procent av kvinnorna och 14 procent av männen som högskolestudenter tre år efter avslutade studier och de flesta utbildade sig inom vård och omsorg (SCB 2011a). Det är en liten minskning sett till de som avgick från omvårdnadsprogrammet 2001/02, då 23 procent av kvinnorna och 16 procent av männen var högskolestudenter efter tre år (SCB 2008).

Många elever som avslutat gymnasieskolan på andra inriktningar arbetade tre år efter avslutade studier inom yrkesområdet vård- och omsorg. Om de var etablerade eller hade en osäker eller svag ställning på arbetsmarknaden framgår inte av statistiken, men tydligt är att elever som efter avslutade studier arbetade inom vård- och omsorgssektorn återfanns i statistiken som avgångna från alla de 17 olika inriktningarna utom en (SCB 2011a).

4.3.1 Etableringsgrad över tid

Rapporterna från Skolverket ger en bra överblick över hur etableringsgraden ser ut för elever som avgått från olika gymnasieprogram och hur stor andel av dem som arbetar inom ett visst målgruppsområde. Utifrån studiens syfte och frågeställningar vill vi fördjupa kunskapen kring var de som avslutat omvårdnadsprogrammet hamnat på arbetsmarknaden. SCB (2008 och 2011a) och Skolverket (2002) har granskat vad eleverna gör tre år efter avslutade gymnasiestudier och har avgränsat målgruppsområdet för omvårdnadsprogrammet till att gälla yrkesområdet Vård och omsorg (SSYK3 513). Av

⁶ Yrkesområden utgår från gällande standard. Standard för svensk yrkesklassificering, SSYK (SCB MIS 1998:3). I yrkeskoden Vård och omsorg (SSYK3 513) ingår följande yrkesgrupper (SSYK4): barnskötare (5131) undersköterskor, sjukvårdsbiträden m.fl. (5132) vårdbiträden, personliga assistenter m.fl. (5133) skötare och vårdare (5134) tandsköterskor (5135) samt övrig vård- och omsorgspersonal (5139). Yrkesområdet vård och omsorg är även målgruppsområdet för Omvårdnadsprogrammet, dvs. det tänkta yrkesområdet för personer som avgår från utbildningen.

rapporten från Skolverket att döma kan det finnas andra yrkeskategorier som också är relevanta målgruppsområden för elever från omvårdnadsprogrammet. För att få en bredare bild har vi valt att studera vad de arbetar med efter en längre tidsperiod. Målgruppsområdet kan ha skiftat då många hunnit vidareutbilda sig och etablerat sig på arbetsmarknaden. Vi är vidare intresserade av att studera yrkesgrupperna mer i detalj, dvs. att synliggöra vilka olika yrken inom en yrkeskategori som personerna arbetar i.

Istället för att i enighet med Skolverkets och SCB:s statistik begränsa oss till vad eleverna gör efter tre år, vidgar vi frågan till vad de arbetar med åtta år efter avslutade studier. Vi har breddat målgruppsområdet från att enbart gälla yrkeskategorin Vård och omsorg (SSYK3 513), till att också gälla andra yrkeskategorier med relation till vård och omsorg. Vi har för ändamålet köpt statistik från SCB samt genomfört en enkätstudie för att kunna göra dessa fördjupade analyser. Det innebär att vi också kan uttala oss om vad de arbetar med inom de olika yrkeskategorierna.

Yrkesområde 5 handlar om *Service-, omsorgs och försäljningsarbete* och däri ingår yrkeskategorin Vård och omsorg (513). Andra relevanta yrkesområden är yrkesområde 2 *Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens* och yrkesområde 3 *Arbete som kräver kortare högskoleutbildning eller andra motsvarande kunskaper*. Kvalifikationsnivån för dessa yrkesområden skiljer sig åt, där yrkesområde 2 har högst krav på specialistkompetens, yrkesområde 3 har krav på kortare högskoleutbildning, normalt ca tre år och yrkesområde 5 definieras som arbeten där det normalt krävs gymnasiekompetens.

I tabell 4.3 redovisas de personer som avgått från omvårdnadsprogrammet 2000 och i vilket yrke de som arbetar befann sig 2008. Data är hämtade från Yrkesregistret LISA där SSYK3 och SSYK4 ingår.

Tabell 4.3 Avgångna från gymnasieskolans Omvårdnadsprogram 2000 och registrerade yrkesgrupper SSYK3 och SSYK4 2008. Antal och procent

Yrkeskod	Benämning	Kvinnor		Män		Totalt	
		Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
122	Drift och verksamhetschefer						
1228	Verksamhetschefer inom vård och omsorg	11	1	2	1	13	1
223	Barnmorskor, sjuksköterskor med särskild kompetens	39	3	11	7	50	3
2231	Barnmorskor	9		0		9	
2232	Avdelningschefer, vårdavdelning/mottagning	1		0		1	
2233	Akutsjuksköterskor m.fl.	15		10		25	
2234	Barnsjuksköterskor	11		1		12	
2235	Distriktssjuksköterskor	3		0		3	
322	Sjukgymnaster, tandhygienister m.fl.	34	2	2	1	36	2
3221	Arbetsterapeuter	11		1		12	
3223	Dietister	1		0		1	
3225	Tandhygienister	14		0		14	
3226	Sjukgymnaster m.fl.	4		1		5	
3227	Djursjukvårdare	3		0		3	
3229	Övriga terapeuter	1		0		1	
323	Sjuksköterskor	238	16	19	12	257	15
3231	Sjuksköterskor, medicin/kirurgi	40		3		43	
3233	Geriatrisksjuksköterska	21		3		24	
3234	Sjuksköterskor, psykiatrisk vård	8		2		10	
3235	Röntgensjuksköterskor	3		1		4	
3239	Övriga sjuksköterskor	166		10		176	
331	Förskollärare och fritidspedagoger						
3310	Förskollärare och fritidspedagoger	31	2	2	1	33	2

Yrkeskod	Benämning	Kvinnor		Män		Totalt	
		Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
346	Behandlingsassistenter, fritidsledare m.fl.	25	1	4	3	29	2
3461	Behandlingsassistenter m.fl.	20		3		23	
3462	Fritidsledare m.fl.	5		1		6	
513	Vård och omsorgspersonal	1150	75	118	75	1268	75
5131	Barnskötare m.fl.	48		3		51	
5132	Undersköterskor, sjukvårdsbiträde	783		60		843	
5133	Vårdbiträde, personliga assistenter m.fl.	170		21		191	
5134	Skötare och vårdare	116		31		147	
5135	Tandsköterskor	28		1		29	
5139	Övrig vård och omsorgspersonal	5		2		7	
Totalt		1528	100	158	100	1686	100
Totalt kön			91		9		100

I tabellen redovisas de personer som befann sig i ett målgruppsområde, dvs. i ett yrkesområde som relaterar till vård och omsorg, åtta år efter avslutade studier. Av de som avgick från omvårdnadsprogrammet 2000 återfanns 2 143 personer i Yrkesregistret LISA 2008 och 1686 av dem arbetade enligt gällande definition inom ett målgruppsområde. De utgör 79 procent av alla som avgått från omvårdnadsprogrammet 2000 och som hade ett arbete 2008.

75 procent av dem som arbetar i ett målgruppsområde arbetar i yrkesgruppen Vård och omsorgspersonal. Lika stor andel män som kvinnor arbetar inom det fältet, dock återfinns en större andel kvinnor i yrkesgruppen Undersköterskor, sjukvårdsbiträde än män (51 procent kvinnor och 38 procent män). En större andel män än kvinnor arbetar som Skötare och vårdare (20 procent män och åtta procent kvinnor).

Den näst största yrkesgruppen är Sjuksköterskor och tillsammans med Barnmorskor, sjuksköterskor med särskild kompetens utgör sjuksköterskorna 18 procent av den totala gruppen. Inom gruppen Sjuksköterskor återfinns både män och kvinnor i olika yrkeskategorier men en större andel män än kvinnor

arbetar som akutsjuksköterskor. Kvinnorna tenderar att arbeta inom fler olika specialistområden än männen.

Yrkesgruppen Behandlingsassistenter består av en större andel män än kvinnor, dock är antalet mycket lågt. Övriga yrkesgrupper består också av ett mindre antal personer.

Även om detta ger oss en bra bild av inom vilka yrkesområden som avgångna elever arbetar, är mätinstrumentet SSYK för trubbigt om vi vill veta inom viken sektor-; huvudsakligt område för anställning och vilket yrke de själva definierar sig tillhöra. Detta besvaras i nästkommande avsnitt med data som baseras på den enkät som vi skickat till avgångna från omvårdnadsprogrammet 1999 och 2004.

4.3.2 Område för huvudsaklig anställning och yrke

I detta avsnitt presenteras svaren från de som arbetade i målgruppsområdet då enkätundersökningen genomfördes. De har själva definierat sig som vård- och omsorgsarbetare, samt uppgett inom vilket område de hade sin huvudsakliga anställning och vilken yrkestitel de har. 80 procent av dessa personer uppgav sig arbeta inom vård och omsorgsområdet, 82 procent av kvinnorna och 63 procent av männen.

Tabell 4.4 Huvudsakligt område för anställning (inom vård och omsorg), konststillhörighet och svensk respektive utländsk bakgrund. Procent

	Svensk bakgrund		Utländsk bakgrund	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Äldreomsorg	23	45	29	49
Handikappomsorg	15	16	7	6
Psykiatri	13	3	10	4
Somatisk vård	23	20	5	13
Primärvård	5	3	-	6
Skolan	2	1	3	1
Annat	19	12	46	21
Totalt %	100	100	100	100
Totalt antal	226	2177	62	483

Not. I tabellen redovisas viktade värden.

Tabellen visar inom vilket område personerna 2010 hade sin huvudsakliga anställning, uppdelat efter kön och svensk respektive utländsk bakgrund. Störst andel arbetade inom äldreomsorgen, totalt 44 procent. Fler kvinnor än män

arbetade inom äldreomsorgen. Hälften av kvinnorna med utländsk bakgrund arbetade inom äldreomsorgen, 45 procent av kvinnorna med svensk bakgrund. Färre män med svensk bakgrund arbetade inom äldreomsorgen, 23 procent jämfört med män med utländsk bakgrund, 29 procent. Inom psykiatri arbetade en högre andel män än kvinnor, likaså i skolan. Sett till svensk och utländsk bakgrund är det stor skillnad mellan olika områden. Män och kvinnor med svensk bakgrund var t.ex. anställda inom handikappomsorgen i dubbelt så hög utsträckning som män och kvinnor med utländsk bakgrund. Även inom somatisk vård var andelen personer med svensk bakgrund mycket högre än andelen personer med utländsk bakgrund. Intressant att notera är att en majoritet, 46 procent, av männen med utländsk bakgrund hade anställning inom privat verksamhet.

Tabell 4.5 Yrke (inom vård och omsorg), könstillhörighet och svensk respektive utländsk bakgrund. Procent

	Svensk bakgrund		Utländsk bakgrund	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Undersköterska	46	63	65	61
Sjuksköterska	29	21	7	16
Vårdare	4	2	2	2
Skötare	9	1	-	1
Annan	12	13	26	20
Total %	100	100	100	100
Total antal	223	2234	61	478

Not. I tabellen redovisas viktade värden.

I tabell 4.5 presenteras yrke för de som arbetar inom vård och omsorgssektorn. Störst andel angav att de arbetade som undersköterskor. Bara män med svensk bakgrund avvek från de övriga. Av kvinnor med svensk respektive utländsk bakgrund och av män med utländsk bakgrund arbetade över 60 procent som undersköterskor. Även vad gäller befattning fanns skillnader både sett till könstillhörighet och svensk respektive utländsk bakgrund. Intressant är att personer med utländsk bakgrund till stor del menade att de hade ett annat yrke än de förutbestämda svarsalternativen. Sett till hur man svarat på kategorin ”annan” framkommer att det finns många andra yrkestitlar som också kan räknas in som yrken i vård och omsorgsarbete. Det handlar bland annat om tandhygienister och tandsköterskor, personal med administrativ funktion, personliga assistenter, handledare och habiliteringspedagoger/assistenter,

arbetsterapeuter och sjukgymnaster. Det tyder på en stor bredd av yrkesmöjligheter för dem som gått ut omvårdnadsprogrammet.

4.3.3 Sammanfattning

I ovanstående avsnitt har vi presenterat tre olika datamaterial i syfte att visa vad eleverna som gått ut omvårdnadsprogrammet gör efter skolan. Både statistiken från SCB och enkäten visar att det är fler kvinnor än män som stannar i ett målgruppsområde efter avslutade studier, men att det generellt är en hög andel som arbetar i målgruppsområden. Tre år efter avslutade studier arbetade 82 procent (85 procent av kvinnorna och 56 procent av männen) i ett målgruppsområde, åtta år efter är det totalt 79 procent som arbetar i ett sådant yrke. Enkäten visar på liknande siffror samt att det vanligaste yrkesområdet är äldreomsorgen och att man arbetar som undersköterska.

4.4 Uppfattning om utbildningens relevans

Uppfattning om utbildningens relevans har mätts genom en vinjettfråga med fyra påståenden:

- Utbildningen har på ett bra sätt förberett mig för yrkeslivet
- Utbildningen har gett mig yrkesstolthet
- Utbildningen har gett mig lust att vidareutbilda mig
- Utbildningen betydde inte så mycket för mig

För varje påstående skulle ett av följande alternativ fyllas i: "instämmer helt", "instämmer till stor del", "instämmer till viss del" och "instämmer inte alls". I analysen dikotomiserades alternativen till "instämmer" och "instämmer inte" och i redovisningen presenteras dessa alternativ i relation till arbetserfarenhet inom målgruppsområdet vård- och omsorg samt kön.

Tabell 4.6 Påståenden om gymnasieutbildningen, andel som instämmer. Arbetar och arbetar inte i målgruppsområdet. Signifikanta skillnader (på 5-procentnivån) mellan grupperna för samtliga frågor. Procent och antal

	Arbetar i vård och omsorg	Arbetar <u>inte</u> i vård och omsorg
Utbildningen har på ett bra sätt förberett mig för yrkeslivet	75 n=3037	65 n=758
Utbildningen har gett mig yrkesstolthet	56 n=2994	41 n=738
Utbildningen har gett mig lust att vidareutbilda mig	55 n=2995	44 n=734
Utbildningen betydde inte så mycket för mig	8 n=2990	16 n=749

Not. I tabellen redovisas viktade värden.

Det finns signifikanta skillnader på samtliga påståenden mellan dem som arbetade i vård- och omsorg och de som inte gjorde det. De som arbetade inom vård och omsorg instämde inte oväntat till större del än de som inte arbetade med vård och omsorg. Störst andel personer instämde i påståendet *utbildningen har på ett bra sätt förberett mig för yrkeslivet*. Det gällde oavsett om de arbetade i målgruppsområdet eller inte, och oavsett om de var män eller kvinnor.

Om vi även tar med könstillhörighet i analysen synliggörs att uppfattningen om att utbildningen skulle bidra till yrkesstolthet varierade mellan män och kvinnor, där kvinnor till större del instämde i påståendet. Mer än hälften av männen och kvinnorna som arbetade i målgruppsområdet instämde i påståendet att utbildningen gav dem lust att vidareutbilda sig. Män som inte arbetade i målgruppsområdet instämde i låg utsträckning, ca 30 procent. Endast ett fåtal kvinnor instämde i påståendet att utbildningen inte betydde så mycket. Detta gällde både de som arbetade i målgruppsområdet och de som inte gjorde det. Män som inte arbetade i målgruppsområdet var de som instämde i högst grad.

I tabellen ovan ingår alla personer som svarat på enkäten, både de som arbetade i målgruppsområdet och de som inte gjorde det. I tabellen nedan är det enbart de som arbetar inom vård och omsorgssektorn som svarat på frågan "Tas din kunskap från omvårdnadsprogrammet tillvara på din nuvarande arbetsplats".

Tabell 4.7 Tas din kunskap från omvårdnadsprogrammet tillvara på din nuvarande arbetsplats? Könstillhörighet och huvudsakligt område för anställning. Procent och antal

	Antal	Ja, till stor del	Ja till viss del	Nej
		%	%	%
Äldreomsorg				
Kvinnor	1215	31	61	8
Män	70	36	47	17
Handikappomsorg				
Kvinnor	371	37	50	13
Män	38	16	68	16
Psykiatri				
Kvinnor	92	25	67	8
Män	35	23	66	11
Somatisk vård				
Kvinnor	495	46	51	3
Män	54	28	65	7
Primärvård				
Kvinnor	102	55	45	-
Män	12	33	50	17
Skola				
Kvinnor	12	-	100	-
Män	6	-	100	-
Annat				
Kvinnor	369	30	64	6
Män	72	41	51	8
Totalt	2943			
Kvinnor	2656	35	58	7
Män	287	30	58	12

Not. I tabellen redovisas viktade värden.

Det råder en stor variation på hur personerna svarat på frågan om kunskapen från utbildningen tas tillvara på i den nuvarande arbetsplatsen, både sett till kön och till anställningsområde. Män som arbetade i äldreomsorgen var både de mest positiva och de mest negativa, dvs. de som svarat Ja till stor del och de som svarat Nej på frågan. Majoriteten instämde till viss del på frågan och männen som arbetade i handikappomsorgen svarade till lika delar ja som nej. Fler män än kvinnor svarade överlag nekande på frågan om utbildningen tas tillvara på och kvinnorna var mer benägna att svara instämmande.

Sett till befattning skiljde sig utfallet inte mycket mellan könen. De kvinnliga sjuksköterskorna instämde till stor del i påståendet och de kvinnliga vårdarna svarade oftast att de inte instämde. Av männen var det undersköterskorna som instämde mest, och de manliga vårdarna instämde minst. Om vi bortser från kön framstår vårdare och skötare som de som instämmer minst i påståendet att utbildningen tas tillvara på den nuvarande arbetsplatsen. Sjuksköterskorna var de som instämde mest. Detta till synes motsägelsefulla resultat kräver en större kännedom om arbetsplatsernas utformning för att framstå som begripligt.⁷

5 Sammanfattning och slutsatser

Denna rapport har belyst omvårdnadsprogrammets elever, både vad gäller andel som påbörjar och avslutar sina studier, vart de tar vägen efter avslutade studier och hur de uppfattar utbildningens relevans relaterat till nuvarande arbete i vård och omsorg.

Omvårdnadsprogrammet är ett program som främst attraherar kvinnor. I relation till de övriga valbara programmen i gymnasieskolan är omvårdnadsprogrammet det tionde (av sjutton) mest attraktiva om vi ser till samtliga elever. Uppdelat på kön är fördelningen annorlunda; bland kvinnliga elever är omvårdnadsprogrammet det femte mest populära och bland män det femtonde i popularitet. Sett till gymnasieskolan i stort är underrepresentationen av män påtaglig på omvårdnadsprogrammet. Det finns också en snedfördelning vad gäller svensk och utländsk bakgrund som förstärker den snedfördelning som gäller för kön; större andel kvinnor med utländsk bakgrund och mindre andel män med utländsk bakgrund läser omvårdnadsprogrammet.

Den första frågan vi ställde gällde hur många av dem som påbörjar utbildningen som också avslutar den dvs. genomströmningen på utbildningen. Resultaten visar att omvårdnadsprogrammet står sig väl i jämförelse med gymnasieskolan totalt vad gäller att antas på förstahandsval; genomströmning, behörighet till högskola och övergång till högskolan.

Vi börjar med att konstatera att det när det gäller att *påbörja studier på programmet* så har från mitten av 2000-talet och fram till idag andelen elever på omvårdnadsprogrammet ökat. 2006/07 var det 3,6 procent som valde omvårdnadsprogrammet, 2009/10 var det 4,1 procent.

⁷ Eftersom antalet observationer per undergrupp är begränsat är det naturligtvis möjligt att mönstret orsakats av slumpmässig variation.

De flesta elever antas på sitt förstahandsval. Omvårdnadsprogrammet är ett lika attraktivt program som andra inriktningar i gymnasieskolan. Den genomsnittliga andelen antagna på sitt förstahandsval är densamma som för hela gymnasieskolan årskurs 2009/10, 76 procent.

Det är några procentenheter färre som har grundläggande behörighet från omvårdnadsprogrammet jämfört med gymnasieskolan totalt sett. Vad gäller övergång till högskolan tre år efter avslutade studier läsåret 2006/07 har 31 procent påbörjat studier på högskola. Totalt övergår under den tidsperioden 42 procent från gymnasiestudier till högskolestudier. Omvårdnadsprogrammet är den utbildning med yrkesförberedande inriktning som har näst flest elever som går vidare till högskolestudier.

Den andra frågan vi ställde gällde hur många som fullföljt utbildningen och som också arbetar som undersköterskor eller dylikt och hur många inom äldreomsorgen. Resultaten visar dels att etableringsgraden på arbetsmarknaden för elever som gått ut omvårdnadsprogrammet är god och många arbetar inom ett målgruppsområde, dels att genomgången utbildning ger möjligheter till arbete inom många olika yrkesfält som målgruppsområdet vård och omsorg.

Etableringsgraden på arbetsmarknaden är god. 85 procent av kvinnorna och 56 procent av männen arbetar i målgruppsområdet vård och omsorg tre år efter avslutade studier på omvårdnadsprogrammet. När vi vidgar begreppet målgruppsområde och studerar var de som avslutade sina studier 2000 arbetar 2008 ser vi att 78 procent av de som avgick 2000 arbetade inom ett målgruppsområde 2008. Den största gruppen återfanns inom vård- och omsorgspersonal men många vidareutbildar sig också till sjuksköterskor.

Vad gäller område för anställning framgår av enkäten att äldreomsorgen är den största arbetsgivaren för både kvinnor och män. De som gått omvårdnadsprogrammet går också till andra yrken inom målgruppsområdet, främst tandsköterskor/tandhygienister och som personal med administrativ funktion samt personliga assistenter.

Den tredje frågan gällde hur de som fullföljt utbildningen och som arbetar som undersköterska eller dylikt uppfattar relevansen av den utbildning de fått. Resultaten visar dels att flertalet instämmer i att utbildningen på ett bra sätt förberett dem för yrkeslivet, oavsett om de idag arbetar inom vård och omsorg eller inte, dels att det finns stora variationer vad gäller om kunskapen från omvårdnadsprogrammet tas tillvara på den nuvarande arbetsplatsen inom vård och omsorg. Det varierar bland annat beroende på kön och anställningsområde.

6 Diskussion

6.1 Har intentionerna med omvårdnadsprogrammet lyckats?

Vi ställde inledningsvis frågor om intentionerna med att höja utbildningsnivån och att formalisera kompetensen för att säkra återväxten lyckats. Vi ställde också frågor om utbildningens kvalitet.

Kommunals beräkningar utifrån bland annat demografiska förändringar i åldersstrukturen och befolkningsutveckling synliggör ett stort framtida behov av utbildad personal från omvårdnadsprogrammet (Kommunal 2010). Fram till 2030 växer enligt beräkningar behovet av personal inom äldreomsorgen med 50 procent vilket betyder ca 150 000 nya anställda och med 30 procent dvs. ca 110 000 nya anställningar inom hälso- och sjukvård (ibid.). Antalet elever som slutförde omvårdnadsprogrammet läsåret 2009/10 var 3 425 stycken. De resonemang som här följer handlar om att ta tillvara den resurs som omvårdnadsprogrammet utgör samtidigt som man inte utesluter också andra möjliga rekryteringsvägar.

Av vår undersökning kan man dra slutsatsen att gymnasieskolans omvårdnadsprogram inte kan lösa alla de framtida behov av omsorgspersonal som finns. Detta till trots att omvårdnadsprogrammet har en god genomströmning av elever, av vilka en stor andel arbetar inom olika målgruppsområden inklusive äldreomsorgen. Många, både bland de som arbetar i vård och omsorg och de som inte gör de, är nöjda med utbildningen.

Även om andelen gymnasieelever som går omvårdnadsprogrammet ökar så minskar antalet, det har att göra med minskade gymnasiekullar.⁸ Rekryteringsbehovet visar sig bland annat i det stora antal personer från andra gymnasieutbildningar än omvårdnadsprogrammet som etablerar sig på arbetsmarknaden inom just vård och omsorg (se t.ex. SCB 2011a). De saknar formell behörighet men anställs ändå inom t.ex. äldreomsorgen. I det avslutande resonemanget kommer vi framförallt att diskutera detta utifrån äldreomsorgens domäner.

⁸ 2008 fanns ca 400 000 ungdomar i gymnasieåldern, dvs. 16–18 år och prognosen är att antalet kommer att minska med ca 100 000 personer till år 2015, och således även elevunderlaget för gymnasieskolan. Därefter förväntas antalet öka till ca 350 000 personer de närmaste åren (SCB 2009).

6.2 Ungdomslinjen och smältdegeln – två strategier för omsorgsfältet

Det finns alltså en diskrepans mellan framtida rekryteringsbehov och utbildningens kapacitet. Vi menar därför att det inte längre är relevant att som vi gjort i det inledande avsnittet, ställa utbildning och erfarenhet mot varandra på det enkla sätt som man tidigare gjort. Om man ser till de rekommendationer som fackförbund och arbetsförmedling ger så går det i riktning mot att alla som anställs ska ha gymnasiekompetens motsvarande omvårdnadsprogrammet. Det är här vuxenutbildningen kommer in i form av validering av erfarenheter och kunskap som leder till att motsvarande kompetens erhålls. Skiljelinjen går således inte mellan att anställa antingen de som genomgått utbildning och de som rekryterats utifrån erfarenhet. Det man bör diskutera är alltså snarare hur man ska kvalitetssäkra resultaten från ungdomsskolan respektive vuxenskolan.

Vi kommer härnäst diskutera två möjliga strategier för en framtida satsning, den första kallar vi "ungdomslinjen" där ungdomar utan egen erfarenhet av området rekryteras till gymnasieprogrammet, och den andra kallar vi "smältdegeln", där personer från olika erfarenhetsbakgrunder och kanske också med olika utbildning i bagaget får sin kompetens från vuxenutbildning validerad och i efterhand godkänd som tillräcklig. I stället för att bevaka gränslinjen mellan (formellt) utbildade och icke utbildade blir frågan när i livet utbildningen ska ske.

I det första fallet ser man fördelarna med att alla delar en gemensam baskunskap, som man sedan kan spåda på med erfarenhet från olika verksamheter. I det andra fallet ser man fördelarna med att personer med olika kunskap och erfarenheter möts och i efterhand tillmäts likvärdig status och som skulle kunna leda till att man kan erbjuda en större mångfald i tjänsteutbudet.

Inom svensk omsorg finns erfarenheter av båda strategierna. Man har från centralt myndighetshåll förordat en gemensam kompetens, gärna utifrån en yrkesutbildning medan man ofta från fältet har hävdat att lämpligheten är det viktigaste. Inom äldreomsorgen har den första strategin fått stort genomslag och utbildningsfrågan diskuteras och problematiseras både i utredningar från t.ex. Socialstyrelsen och i samhällsvetenskaplig forskning. Inom handikappomsorgen däremot har utbildning inte varit en stor fråga (Ahn Lund 2008a, 2010). Det anses positivt med olika utbildningserfarenheter och kompetenser inom omsorgen om personer med intellektuella funktionshinder då det berikar både vardagslivet för brukarna och personalens arbetsmiljö. Den funktions-

hindrades behov styr i stor utsträckning vem och vilka personalgrupper som anställs.

Rapporten visar att det finns en bred variation av arbetsuppgifter inom vård- och omsorgsfältet för de som genomgått omvårdnadsprogrammet, samtidigt som detta fält även fortsättningsvis behöver vara öppet för personer som genomgått andra gymnasieutbildningar. Om man tänker sig att man ensidigt förordar en gemensam kompetens och en strävan i riktning mot ett yrke utifrån t.ex. gymnasieskolans omvårdnadsprogram, kan resultatet bli att personer väl lämpade och med adekvat erfarenhetsbaserad kompetens exkluderas. T.ex. ska all personal som idag får en tillsvidareanställning inom vård- och omsorg ha en formell utbildning som grund (Törnquist 2010). Detta kan leda till att personer som är lämpade för arbetet exkluderas.

Brukargruppernas olika livssituationer ställer krav på mångfald och en personalgrupp som kan reflektera denna mångfald. Arbetsgivarnas syn på personalens kompetens och vikten av formell utbildning blir än mer central i ljuset av kommande pensionsavgångar och krav på en allt mer individbaserad äldreomsorg. Personlig erfarenhet från olika livssammanhang kompletterad med relevant utbildning kan skapa förutsättningar för att synliggöra det föränderliga samhället som idag sätter ramarna för den sociala omsorgen.

Referenser

- Abbot, A (1988) *The system of professions*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Ahnlund, P (2010) Utbildning och mångfald. I Johansson S (red.) *Omsorg och mångfald*. Malmö: Gleerups
- Ahnlund, P (2008a) *Omsorg som arbete. Om utbildning, arbetsmiljö och relationer i äldre- och handikappomsorgen*. (Akademisk avhandling) Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Ahnlund, P (2008b) To Organise for Care Work – Work Environment and Relational Aspects of Care Work in Sweden. In Henriksson, L, Høst, H, Johansson, S, Wrede, S & Dybbroe, B (red.) *Care Work in Crisis: Reclaiming the Nordic Ethos of Care*. Lund: Studentlitteratur
- Ahnlund, P & Johansson, S (2008) Utbildning och kompetensfrågor för äldre- och handikappomsorgens personal. En forskningsöversikt. I *Socionomens forskningssupplement*, temanummer om Socialt arbete i hälso- och sjukvård. 6/2008 s. 72-84
- Ahnlund, P & Johansson, S (2006) Omvårdnadsutbildning som mål eller medel? Om legitimitetsproblem och kunskapssyn. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr. 3(13) s. 212-227.
- Andersson, K (2007) *Omsorg under förhandling. Om tid, behov och kön i en föränderlig hemtjänstverksamhet*. (Akademisk avhandling) Umeå Universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Astvik, W (2003) *Relationer som arbete. Förutsättningar för omsorgsfulla möten i hemtjänsten*. (Akademisk avhandling) Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Bergh, A (1995) *Möte mellan män och kvinnor i äldreomsorgen*. Lund: Studentlitteratur.
- Davies, C (1995) *Gender and the professional predicament in nursing*. Buckingham: Open University Press.
- Dominelli, L (2009) Repositioning Social Work, In R. Adams, L. Dominelli och M. Payne (eds.) *Social Work: themes, issues and critical debates* (3rd edn.) Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Eliason, M (2011) *Undersköterskor och sjukvårdsbiträden i kristider*. IFAU rapport 2011:3
- Eliasson, R & Szebehely, M (1991) Äldreomsorgens särart och särbehandling. *Socialmedicinsk tidskrift* Nr 2-3 s. 69-77
- Emilsson, M (2004) *Handledning och lärande i äldreomsorgens vardag*. Lund: Studentlitteratur
- Evertsson, L (2002) *Välfärdsolitik och kvinnoyrken. Organisation, välfärdsstat och professionaliseringens villkor*. (Akademisk avhandling) Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Freidson, E (1994) *Professionalism Reborn. Theory. Prophecy and Policy*. Chicago: The University of Chicago Press
- Hasson, H (2006) *Nursing Staff Competence, Psychosocial Work Environment and Quality of Elderly Care: Impact of an Educational Intervention*. Uppsala universitet, Institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap.
- Johansson, S (2003) *Work with elderly people. A Case Study of Sweden, Spain and England with additional material from Hungary*. http://www.socw.umu.se/om-institutionen/personal/visa_person/?currentSlot9=3&uid=stjo0001&guise=anst1
- Johansson, S (2002) Om omsorg och jämställdhet i äldreomsorgen. I Andersson, L (red.): *Socialgerontologi*. Studentlitteratur: Lund.
- Johansson, S (1992) *Avlönat omsorgsarbete i hemmet. Kvinnostrategier, facklig kamp och politiska öppningserbjudanden*. A-Forums rapport nr. 5 Uppsala universitet
- Kommunal (2011) *Vem ska ta hand om mina gamla föräldrar när de blir gamla?*
- Kommunal (2010) *Välfärdstjänsternas framtida finansiering*. 2010 24:7
- Martinsen, K (1990) Intervju i Milepælen nr 1, årg. 1 s 7 ff. ”Jeg vil bruke min teoretiske viten til å fremme respekten for praksis og praksis-kunskap.”
- Nergaard, A (2002). Arbetsmarknadens mönster – om rasifierad segmentering. I I. Lindberg, (Ed.). *Det slutna folkhemmet – om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora.

- Olsson, G & Zetterström, P (2009) *Arbetsintegrerat lärande inom omvårdnadsutbildningen*. Göteborgs universitet. Examensarbete inom lärarutbildningen.
- S 2004:10 *Kompetensstegen. Kvalitets och kompetensutveckling i vård och omsorg om äldre*. (2004) Regeringskansliet. www.kompetensstegen.se.
- SCB (2011a) *Tema: Utbildning. Etablering på arbetsmarknaden tre år efter gymnasieskolan*. Temarapport 2011:1
- SCB (2011b) *Yrkesstrukturen i Sverige 2009. Yrkesregistret med yrkesstatistik*. AM 33 SM 1101
- SCB (2009) *Sveriges framtida befolkning 2009-2060*. Demografiska Rapporter 2009:1
- SCB (2008) *Tema Utbildning. Etablering på arbetsmarknaden tre år efter gymnasieskolan*. Temablad 2008:2
- SCB MIS 1998:3 Standard för svensk yrkesklassificering, SSYK
- SKL (2009) *Aktuellt på äldreområdet 2008*. Uppdaterad hösten 2009
- Skolverket (2009) *Skolverkets bedömning 2009*. Dnr 200:165
- Skolverket (2002) *Efter skolan*. Rapport 223
- Socialstyrelsen (2006) *Vård- och omsorgsassistenters kompetens – en litteraturgenomgång*. Artikelnr: 2006-123-39
- Socialstyrelsen (2005) *Omvårdnadsassistentens kompetens*. Artikelnr: 2005-110-8
- Socialstyrelsen (2004) *Investera Nu! Handlingsplan för kompetensförsörjning inom vård och omsorg*. Artikelnr: 2004-103-10.
- Socialstyrelsen (2002) *Kompetenskrav för personal inom vård och omsorg om äldre*. Artikelnr: 2002-124-14.
- Socialstyrelsen (2001) *Nationell handlingsplan för äldrepolitiken*. Lägesrapport 2001.
- Socialstyrelsen (1998) *Socialstyrelsen redovisar 1988:7. Personalförsörjningen inom hemtjänsten*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU (2008) *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande av gymnasieutredningen*. Utbildningsdepartementet 2008:27.

- SOU (1997) *Brister i omsorg*. Socialdepartementet 1997:51.
- SOU (1997) *Bemötandet av äldre, trygghet självbestämmande värdighet*. Slutbetänkande av Utredningen om bemötande av äldre. Socialdepartementet 1997:170.
- Torres, S (2010a) Inledning. I Torres S & Magnusson F (red.) *Invandrarskap, äldrevård och omsorg*. Malmö: Gleerups.
- Torres, S (2010b). Invandrarskap och tvärkulturella äldreomsorgsmöten. I S, Johansson, (Ed.) *Omsorg och mångfald*. Pp 67-88. Malmö: Gleerups.
- Trydegård, G-B (2005) Äldreomsorgspersonalens arbetsvillkor i Norden – en forskningsöversikt. I Szebehely, Marta (red.) *Äldreomsorgsforskning i Norden*. TemaNord 2005:508 Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Törnquist, A (2010) Att leda mångfald. I Johansson S (red.) *Omsorg och mångfald*. Malmö: Gleerups
- Törnquist, A (2004) *Vad man ska kunna och hur man ska vara*. (Akademisk avhandling) Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för samhälle, kultur och lärande.
- Qvarsell, R (1991) *Vårdens idéhistoria*. Stockholm: Carlssons bokförlag
- Wærness, K (1995) En offentlig tjänste i spänningsfeltet mellan olika kulturer. I Johansson, S (red.) *Sjukhus som hem och arbetsplats*. Bonniers utbildning och Universitetsförlaget.
- Wærness, K (1984) The rationality of caring. I *Economic and Industrial Democracy*. Nr. 5, s. 185-211.
- Wahlgren, I (1996) *Vem tröstar Rut? En studie av alternativa driftsformer i hemtjänsten*. (Akademisk avhandling) Stockholms universitet: School of Business.
- Wreder, M (2005) *I omsorgens namn. Tre diskurser om äldreomsorg*. (Akademisk avhandling) Karlstad universitet: Institutionen för samhällsvetenskap, avdelningen för sociologi.

IFAU:s publikationsserier – senast utgivna

Rapporter

- 2011:1** Hall Caroline och Linus Liljeberg "En jobbgaranti för ungdomar? Om Arbetsförmedlingens ungdomsinsatser"
- 2011:2** Angelov Nikolay, Per Johansson, Erika Lindahl och Elly-Ann Lindström "Kvinnors och mäns sjukskrivningar"
- 2011:3** Eliason Marcus "Undersköterskor och sjukvårdsbiträden i kristider: inkomst- och sysselsättningseffekter av friställningar inom den offentliga sektorn under 1990-talet"
- 2011:4** Brandén Maria och Sara Ström "För vems skull flyttar par? Kön, karriärmöjligheter och pars regionala rörlighet i Sverige"
- 2011:5** Sjögren Anna och Helena Svaleryd "Nitlott i barndomen – familjebakgrund, hälsa, utbildning och socialbidragstagande bland unga vuxna"
- 2011:6** Mörk Eva "Från försörjningsstöd till arbete – Hur kan vägen underlättas?"
- 2011:7** Forslund Anders och Johan Vikström "Arbetsmarknadspolitikens effekter på sysselsättning och arbetslöshet – en översikt"
- 2011:8** Eliason Marcus, Petter Lundborg och Johan Vikström "Massuppsägningar, arbetslöshet och sjuklighet"
- 2011:9** Lundin Daniela och Martin Lundin "Arbetsförmedlingens service och arbetsmetoder: om processtyrning i en målstyrd myndighet"
- 2011:10** Lagerström Jonas "Vilken betydelse har arbetsförmedlare för arbetslösas framtida sysselsättning och arbetsinkomst?"
- 2011:11** Lundborg Petter, Martin Nilsson och Johan Vikström "Hur påverkar socioekonomisk status och ålder arbetsmarknadseffekterna av olika hälso-problem?"
- 2011:12** Hanspers Kajsa och Lena Hensvik "Konkurrens och sysselsättning – en empirisk studie av fem marknader"
- 2011:13** Lundin Martin "Marknaden för arbetsmarknadspolitik: om privata komplement till Arbetsförmedlingen"
- 2011:14** Avdic Daniel och Marie Gartell "Studietakten för högskolestudenter före och efter studiemedelsreformen 2001"
- 2011:15** Brösamle Klaus och Oskar Nordström Skans "Rörlighet och karriärer inom statlig förvaltning"
- 2011:16** Boschini Anne, Christina Håkanson, Åsa Rosén och Anna Sjögren "Måste man välja? Barn och inkomst mitt i karriären för kvinnor och män födda 1945–1962"

- 2011:17** Mörk Eva och Linus Liljeberg "Fattig sjuk och arbetslös – en beskrivning av personer i kläm mellan stat och kommun"
- 2011:18** Hallberg Daniel, Thomas Lindh och Jovan Žamac "Studieresultat för studenter med barn"
- 2011:19** Ahnlund Petra och Stina Johansson "Omvårdnadsprogrammet: genomströmning, etableringsgrad och utbildningens relevans"

Working papers

- 2011:1** Eliason Marcus "Assistant and auxiliary nurses in crisis times: earnings and employment following public sector job loss in the 1990s"
- 2011:2** Forslund Anders, Peter Fredriksson och Johan Vikström "What active labor market policy works in a recession?"
- 2011:3** Brandén Maria och Sara Ström "For whose sake do couples relocate? Gender, career opportunities and couples' internal migration in Sweden"
- 2011:4** Bergemann Annette, Marco Caliendo, Gerard J. van den Berg och Klaus F. Zimmermann "The threat effect of participation in active labor market programs on job search behavior of migrants in Germany"
- 2011:5** van den Berg Gerard J., Petter Lundborg, Paul Nystedt och Dan-Olof Rooth "Critical periods during childhood and adolescence: a study of adult height among immigrant siblings"
- 2011:6** Ridder Geert och Johan Vikström "Bounds on treatment effects on transitions"
- 2011:7** Vikström Johan, Michael Rosholm och Michael Svarer "The relative efficiency of active labour market policies: evidence from a social experiment and non-parametric methods"
- 2011:8** Carlsson Mikael och Oskar Nordström Skans "Evaluating microfoundations for aggregate price rigidities: evidence from matched firm-level data on product prices and unit labor cost"
- 2011:9** Carlsson Mikael, Julián Messina och Oskar Nordström Skans "Wage adjustment and productivity shocks"
- 2011:10** Lagerström Jonas "How important are caseworkers – and why? New evidence from Swedish employment offices"
- 2011:11** Lundborg Petter, Martin Nilsson och Johan Vikström "Socioeconomic heterogeneity in the effect of health shocks on earnings: evidence from population-wide data on Swedish workers"
- 2011:12** Avdic Daniel och Marie Gartell "The study pace among college students before and after a student aid reform: some Swedish results"
- 2011:13** Brösamle Klaus och Oskar Nordström Skans "Paths to higher office: evidence from the Swedish Civil Service"

- 2011:14** Doblhammer Gabriele, Gerard J. van den Berg och Thomas Fritze
“Economic conditions at the time of birth and cognitive abilities late in life:
evidence from eleven European countries”
- 2011:15** Boschini Anne, Christina Håkanson, Åsa Rosén och Anna Sjögren ”Trading
off or having it all? Completed fertility and mid-career earnings of Swedish
men and women”
- 2011:16** Hallberg Daniel, Thomas Lindh och Jovan Žamac ”Study achievement for
students with kids”

Dissertation series

- 2010:1** Johansson Elly-Ann “Essays on schooling, gender, and parental leave”
- 2010:2** Hall Caroline “Empirical essays on education and social insurance policies”
- 2011:1** Hensvik Lena “The effects of markets, managers and peers on worker out-
comes”